
Smysl lze nalézt pouze v diachronii

Smysl lze nalézt pouze v diachronii

Nakladatelství Karolinum vydalo dvousvazkovou více než 1200stránkovou antologii, která čtenářům předkládá ucelený a plastický obraz italské literární renesance. Pracovat na ní začal více než před šedesáti lety komparatista Václav Černý, monumentální dílo dokončil jeho žák Jiří Pelán z Filozofické fakulty UK. „Černý mě na cestě navigoval,“ líčí autor.

Jak vzpomínáte na svého učitele Václava Černého, bez nadsázky legendu?

Vzpomínám na něj jen v dobrém. Byl to fascinující pedagog, který byl ovlivněn francouzskou univerzitní rétorikou, a jeho dikce pro nás zněla trochu starosvětsky, ale na účinnosti jí to neubíralo. Říkalo se o něm, že je *divinus in dicendi* („nadán mluvou“), a skutečně to byl člověk, který vám dokázal svou pravdu vsugerovat.

Jeho pojetí komparatistiky a literární vědy vůbec je dnešním ideologizujícím metodologiím sice hodně vzdáleno, ale já si stále myslím, že stojí na solidních základech a má smysl se k němu vracet. Černý ve svých přednáškách předkládal obecný pohled na vývoj evropských literatur, vykresloval základní chronologickou osnovu, a umožňoval tak dalším přednášejícím, aby do této mozaiky doplnili své kamínky – Corneille nebo Kafku, to už pak bylo jedno. Byla to autentická kulturní diachronie a diachronie je vždycky především hledáním smyslu, to mě velmi ovlivnilo. Samozřejmě jsem se po letech musel s Václavem Černým vyrovnávat i kriticky, ale to je vedlejší: vždycky je cenné, když se máte oč přít.

Jaký byl v osobním životě, lidský?

S přítelem Janem Lehárem jsme ho po jeho vyhoštění z filozofické fakulty navštěvovali ještě v jeho dejvickém bytě a tady jsem ho poznal i z lidské stránky. I když na něj řada lidí vzpomíná jako na člověka odtažitého, který na studenty shlížel z profesorských výšek a byl těžko přístupný, já tuto zkušenost nemám. Spíš jsem měl tenkrát pocit, že se rozdává a my si to ani nezasloužíme. Moje vzpomínky jsou tedy plné vděčnosti. To on mě navigoval na cestu, na níž jsem pak zůstal a která už je dnes mým životem.

Jak jste se dostal k fragmentu antologie, která se zachovala v Černého pozůstalosti?

Na to, že Václav Černý připravoval antologii italské renesanční literatury, se dokonale zapomnělo, možná na to zapomněl i on sám, protože se v pamětech o této práci nezmiňuje. Ani v bibliografii ke dvěma odeonským svazkům jeho studií, které připravil Jan Šulc a kde byla poprvé zmapována i jeho pozůstalost, tento titul nenajdete. Poprvé je zaznamenán až v soupisu pozůstalosti, který vypracovala Růžena Hamanová pro Památník národního písemnictví.

Já jsem se o existenci rukopisu dozvěděl od italského slavisty Alessandra Catalana, který se na počátku nového tisíciletí v Památníku probíral texty, kde tušil nějakou výpověď o italské kultuře. Ke svému překvapení v krabicích, kde se nacházely texty Černého, narazil také na fragment této antologie. Byla připravována od roku 1956 pro nakladatelství Naše vojsko, ale poté, co Naše vojsko od projektu odstoupilo, zůstala nedokončena.

Kdy se začalo uvažovat o vydání?

Už Catalana napadlo, že by se antologie měla vydat. Uvažovalo se o tom, že pouze dopřeložím chybějící texty podle Černého edičního návrhu a jinak rukopis vydáme co nejpietněji. Ale vše se začalo komplikovat: u některých překladů jsme nedostali autorská práva, a původní pietní koncepce se tak stala nerealizovatelnou. Vrátil jsem se k tomu projektu až po letech, když o něj projevil zájem Nakladatelství Karolinum. Nejenže bylo ochotno se do toho pustit, ale souhlasilo s novou koncepcí, která ve mně do té doby dozrála – rukopis zrevidovat a rozšířit. V této podobě publikace v dubnu 2020 opravdu vyšla.

Jak obtížné bylo se rozhodnout, zda k antologii přistoupit pietně, nebo vytvořit nové dílo a tím se vydat všanc kritikům, že jste Černého vizi nedodržel, či dokonce poškodil?

Je třeba zopakovat, že rukopis byl neúplný a nezredigovaný. Černý se na koncepci antologie domluvil, jak už bylo řečeno, s Naším vojskem v roce 1956. Zajistil překladatele a stanovil jim termíny dodání v říjnu 1957. Než ale byla práce dokončena, stáhly se nad vydavatelem mraky a beletristická produkce mu byla odňata. Z dochované korespondence vyplývá, že byl učiněn pokus oslovit i jiná nakladatelství, všechna se z toho ale vyvlekla.

Když jsem se k projektu vrátil, musel jsem vzít na vědomí řadu problémů. Nedokončený rukopis měl sice přes šest set stran, ale zjevně to nebyla hotová kniha. Bylo ji třeba nějak dopsat. Problémy s autorskými právy fakticky otevřely cestu k velkorysejšímu pojetí revize rukopisu a tato revize nakonec zasáhla celou Černého koncepci. Černý byl samozřejmě limitován rozsahem, ale některé výpusťky byly hodně sporné. Tak chyběl například celý latinský humanismus a také quattrocenteskí filozofové Marsilio Ficino a Pico della Mirandola, kteří jsou pro pochopení renesančního ideového obratu zásadní. V nové verzi rukopis narostl na dvojnásobek. Ale přesto tato nová kniha není „nepietní“. Černého jsem místy korigoval, ale nic jsem neškrtal. Co mi bylo dovoleno otisknout, je začleněno integrálně.

Některé překlady v antologii jsou staré přes šest desítek let, zastaraly za tu dobu?

Překlady byly i pro dnešní dobu použitelné a u řady z nich bych řekl, že jsou dokonce skvostné. Byla by věčná škoda, kdyby zapadaly prachem. Černý si pro spolupráci vybral překladatele své generace, například Václava Čepa, bratra Jana Čepa, nebo Otto Františka Bablera, ale angažoval i řadu svých žáků z poválečného období, o nichž věděl, že jsou velmi talentovaní. Některé texty překládal Emanuel Frynta či Petr Kopta, všiml si dokonce i mladého Jana Zábrany. Sám do antologie také leccos přeložil. Možná jsou některé překlady Černého trochu staromilské, ale humanistickým

periodám jistá patina svědčí. Protiklad „starší“ a „moderní“ překlad vytváří často falešný problém: překlad je především záležitost stylizace. A tyto texty lehce archaizující stylizaci rozhodně snášejí dobře.

Ke každému žánru jste mohli vybrat pouze několik jmen. Byla to těžká volba?

Upřímně řečeno, výběr jmen pro mě problém nebyl. Jak už jsem zmínil, chyběli tam třeba quattrocenteskní filozofové, chyběla platonizující teorie lásky z pera Pietra Bemba či Leone Ebreoa a také autobiografická literatura – nejmarkantnější výraz renesančního individualismu – si zasloužila větší důraz. Pokud jsem doplňoval, šel jsem ovšem vždy po jménech z první řady a po dílech, která vstoupila do širšího – evropského – kontextu a jejichž energie se nevytratila ani dnes. Riziko osobního pohledu a subjektivních preferencí samozřejmě k žánru antologie patří. Čtenáři ale garantuji, že tu najde texty vskutku prvotřídní a přitom většinou neznámé. Přibližně osmdesát procent textů bude pro české publikum nových.

Doposud jste se věnoval spíše současnější literatuře. Jaký byl návrat k renesanci?

Je pravda, že mám mimořádnou slabost pro devatenácté století, které je podle mě všeobecně a dlouhodobě podceňované. Vždy mě zajímaly nestandardní, nepravidelné, popřípadě bohémské zjevy, jež literární historie přijímala s jistými rozpaky, a těch jsou devatenácté století a začátek dvacátého plné, například Nerval, Dossi či Savinio. Věc se má ale tak, že když na romanistiku přišla má kolegyně Alice Flemrová, období jsme si rozdělili. Ona byla jednoznačně orientovaná na moderní literaturu a já jsem přece jen jako Černého žák měl ke středověku a renesanci blíže. Profesně tedy dělám starší literaturu už delší dobu.

Není to omezení?

Vůbec toho nelituju. Od Černého jsem se dozvěděl, že pokud člověk chce v literárních dějinách něčemu porozumět, musí se zabydlet v různých národnostních kontextech a v různých dobách. Už jen proto, že žádný spisovatel nečte jen domácí autory a nečte jen své současníky, kolegy a rivaly, ale z povahy věci komunikuje s autory různých dob a různých kulturních horizontů.

Václav Černý předkládal vizi literatury jako Weltliteratur a svým příkladem přesvědčoval, že tento velkorysý pohled je uskutečnitelný. Uvěřil jsem a sám jsem se na tuto bezbřehou půdu vypravil. Tato cesta má spousta rizik a v současné době není doporučená, neboť všichni už pochopili, že skutečná odbornost je ve specializaci. Pro trochu dobrodružné temperamenty je to však ta pravá cesta. Jsem hluboce přesvědčen, že smysl, a to nejen literatury, lze nalézt pouze v diachronii, v organické dynamice historického vývoje. Synchronní řezy vám ukážou salám plný různých dobrot, ale neodhalí smysl věcí.

Prof. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D.

Vystudoval francouzštinu, italštinu a srovnávací literaturu. V letech 1975–1991 pracoval jako redaktor a šéfredaktor nakladatelství Odeon. Od roku 1991 vyučuje v Ústavu románských studií FF UK, v současnosti působí v oddělení italianistiky. V roce 2002 získal Státní cenu za překladatelské dílo.